

de Zelfzwichter

2015 / 1

Van boerengemaal tot veevoederfabriek
Molens in de strijd
Verrassende molenfoto

de Zelfzwichter

Jaargang 19, nummer 1
maart 2015
ISSN 1877-7732
Losse nummers: 4 euro plus porto

De Zelfzwichter is het kwartaalblad van
HET GRONINGER MOLENHUIS.
Het blad verschijnt in de maanden maart,
juni, oktober en december.
Donateurs van de Stichting Het Groninger
Molenhuis ontvangen het blad automatisch.

DONATIES
Minimaal 20 euro per jaar

Het Groninger Molenhuis
Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen
(050) 313 00 52
info@groningermolenhuis.nl
www.groningermolenhuis.nl
Rekeningnummer: NL05 INGB 0001 219317

REDACTIE
Tineke de Danschutter, Johan van Dijk,
Janneke Harmsma, Jan Kugel
eindredacteur
Thea Pol
pol@erfgoedpartners.nl

Aan dit nummer werkten mee:
Herman Bink, Jan Danes, Albert Buursma,
Rob Möhlmann, Magda Strijkstra-Kalk

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden artikelen in te korten en/of
aan te passen. Overname van artikelen is
eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

<i>Vormgevingsconcept</i>	Dineke Buist
<i>Opmaak</i>	Bert Holtkamp
<i>Drukwerk</i>	Drukkerij Tienkamp
<i>Oplage</i>	700 exemplaren
<i>Sluitingsdatum</i>	
<i>kopij 2015/2</i>	10 april 2015

OMSLAG-thema 2015: Industriemolens
Molen De Zwaluw in Nieuwe-Pekela en molenaar Henk Pot
staan centraal in het hoofdartikel.

Foto: (voorkant) Jelte Oosterhuis.
Foto: (achterkant) Elmer Spaargaren.
Achtergrond: houtzaagmolen Fram in Woltersum
AutoCAD-tekening: Anne Wieringa

Voorpagina's 2015:
Industriemolens

- 3 Van boerengemaal tot veevoederfabriek
- 7 Molens in de strijd
- 11 boekennieuws
- 13 'Inundatie'
- 16 Museale molenvondst
- 19 Molenonderhoud
- 18 Ander molennieuws
- 21 Verrassende molenfoto
- 22 Ander molennieuws

Achterpagina's 2015
??

Het Groninger Molenarchief is gevestigd
in het Groninger Molenhuis
Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen
(050) 313 00 52
(geopend maandag t/m woensdag)
molenarchief@groningermolenhuis.nl

KOREN- EN PELMOLEN 'STEL'S MEULN' TE HARKSTEDE
MARTIJN SCHOLTENS

Zelfzwichter

Een wieksysteem met kleppen die automatisch
openen en sluiten afhankelijk van de wisselende
windkracht. Eén van de verbeteringen ten
opzichte van de oudhollandse zeilwieken.

Van boerengemaal tot veevoederfabriek

In 2015 staan industriemolens en hun vele verschijningsvormen centraal in de Zelfzwichter. Alle molens met een ander doel dan het bemalen van een polder kunnen tot de industriemolens worden gerekend. De korenmolens, in sommige gevallen gecombineerd met een pelinrichting, is het meest voorkomende type onder de industriemolens. De meeste korenmolens zijn tegenwoordig op vrijwillige basis in bedrijf, slechts een paar worden nog professioneel gebruikt. Naast enkele molens die consumptiemeel malen is er nog maar één molen in de provincie overgebleven die gebruikt wordt bij het produceren van veevoerders: De Zwaluw in Nieuwe Pekela. Zelfzwichterredacteurs Jan Kugel en Johan van Dijk reisden af naar Nieuwe Pekela voor een gesprek met mulder Henk Pot en zijn vrouw Marja.

Aan de keukentafel

Pekela herbergt op molengebied een uniek complex. Na een lang stuk langs het Pekelderdiep doemen op de grens van Nieuwe Pekela en Boven Pekela de wieken op van De Zwaluw. De molen zelf is ondergebracht in Stichting Molen De Zwaluw. Een bijzonder complex van een mengvoederfabriek, een dierenspeciaalzaak, een aantal loodsen en de oude mulderwoning die de ronde stenen stellingmolen omarmen. Mulder Henk Pot en zijn vrouw Marja verwelkomen ons bij hun molen die omringt is met een silocomplex vol graan. Eerst is het tijd voor koffie aan de keukentafel in de voormalige molenaarswoning, die gedeeltelijk als kantine en als winkel van het bedrijf dienst doet. Niet te missen is een grote hoeveelheid Groninger worsten hangend tegen het plafond van de kantine. Ze zijn door een slager in

opdracht van de familie Pot gemaakt, een oude liefhebberij die nog stamt uit de tijd dat vele molenaars ook wat kleinvee hielden. Onder de worsten vertelt Henk Pot het verhaal van zijn familie en hun molen.

Molen in de Veenkoloniën

De geschiedenis van de huidige molen De Zwaluw gaat terug naar 1891 toen de ronde stenen molen gebouwd werd in opdracht van J. Graver. Henk Pot vermoedt dat

er hiervoor mogelijk een grondzeiler heeft gestaan, maar heeft dit tot op heden niet kunnen bewijzen. De familie Graver stond bekend als molenaarsfamilie, ook de ronde stenen molen in het Drentse Gasselternijveen, de voorganger van de huidige molen De Juffer, was later in eigendom van de familie Graver. De Zwaluw werd gebouwd dicht bij het Pekelderdiep met een goede aan- en afvoer van grondstoffen en eindproducten. In 1907 werd de grootvader van Henk Pot molenaarsknecht bij Graver. Rond 1914/1918 begon deze Hendrik Arend Pot voor zichzelf met een klein stellingmolentje op een schuur waarmee hij graan maalde. Daarnaast had hij een kleine klompenmakerij. "In feite heeft opa met zijn kleine molentje zijn voormalige werkgever weggeconcurrereerd, hij kocht dan ook in 1926 de molen over van de toenmalige eigenaar Van der Woude en zette zijn bedrijf daar verder voort." De molen werd voornamelijk gebruikt voor het malen van boerengemaal en bakkersgoed. In 1951 nam Eilt Derk Pot de molen over van zijn vader. Opa Pot bleef echter op de achtergrond een rol spelen in het bedrijf. Vlak voor de overname was de molen nog gerestaureerd en was de zelfzwichting komen te vervallen, maar had wel plaatsgemaakt voor brede stroomlijnnieuzen met remkleppen op de wiken. "Draaide hij mooi?"

Restaurants

Henk Pot, geboren in 1955, kreeg het molenaarsbestaan vanaf zijn vroegste jeugd mee. Hij heeft nog meegemaakt, dat opa en zijn vader de molen volop in bedrijf hadden. Zijn carrière als mulder begon als klein ventje met "puutjes wegen". In zijn jeugd veranderde er nogal wat rond de molen en vader Eilt Derk bouwde langzaamaan een maal- en mengrij en diverse silo's rond de molen. De rol van de molen werd minder toen deze in verval geraakte in afwachting van een restauratie. In 1963 moest De Zwaluw worden stilgezet. Motoren namen voortaan de taak over en met de mengrij werd het steeds drukker. Bij de jonge Henk kroop het bloed toch waar het niet gaan kan en het zal rond 1969 zijn geweest dat hij de stoute schoenen aantrok en zijn opa (van in de tachtig) vroeg of de molen echt niet meer kon draaien. Opa gaf vanuit zijn stoel de nodige uitleg aan Henk over wat er allemaal mis was met de molen. Door de matige toestand van de kap van de molen en het feit dat die al jaren stil stond zat de molen "in het nest" en was dus niet meer op de wind te kruien. Na het nodige onderzoeken door zowel opa als Henk kwam het moment dan toch, toen de wind gunstig was (en vader Eilt Derk ver uit de buurt) dat de molen op windkracht mocht draaien. Bij

thuiskomst viel het Henks vader toch op dat de molen gedraaid had. "Draaide hij mooi?" was het enige wat hij er over losliet. Een draaiende molen was leuk, maar Henk had samen met opa bedacht dat er ook nog wel wat gemalen kon worden. Aldus werd er gebroken maïs met de molen gemalen door Henk en zijn jongere broer Jan Jaap. Vader Pot vond dit goed (hij dacht dat dit toch niet zo'n vaart liep) totdat hij er achter kwam dat de maal- en steenzolder helemaal vol stonden met zakken gemalen en nog ongemalen maïs. Vader moest toch ingrijpen: "Jongen, dit kan zo niet! De zolders van de molen zijn stokverrot en de hele boel kan zo wel naar beneden komen!"

Restauraties

De slechte toestand van de molen begon ook een gevaar op te leveren voor de mechanische malerij en mengerij onderin en rond de molen. Maar subsidie kreeg vader Pot niet zo maar van de toenmalige gemeente Nieuwe Pekela. De gemeente zag het liefst dat de molen verplaatst zou worden en als een soort sierobject bij een nieuw te bouwen woonwijk zou gaan fungeren. Op eigen initiatief liet Eilt Derk Pot daarom rond 1970/1971 door molenmaker Doornbosch nieuwe zolders aanbrengen. Maar daarmee was de molen nog niet gered. In 1972 echter, na een moeizaam voorbereidingstraject, konden de molenmakers Roemeling en Molema dan toch aan de slag en restaureerden kap en wiekenkruis zodat de molen weer compleet bedrijfsvaardig werd. Ook werd het muurwerk hersteld, al bleek dat geen goede oplossing te zijn... Zowel sommige diervoeders en tarwemeel werden aanvanke-lijk met de molen geproduceerd totdat vader Eilt Derk korenmolen De Hoop in Kropswolde kocht, restaureerde en in bedrijf ging nemen als ambachtelijk korenmolenaar. Henks broer Jan Jaap ging meehelpen in Kropswolde en in 1981 nam Henk het bedrijf over in Nieuwe Pekela. Henk bleef zich op diervoeders concen-treren en ging zich specialiseren. Hij produceert allerlei soorten diervoeders voor zowel voor de hobbyboer als voor bedrijven.

Wederom problemen met de molen

De molen, sinds 1972 uitgerust met fokwieken en op één roede het Ten Havesysteem, is door Henk Pot altijd in gebruik gebleven als onderdeel van het bedrijf. Toch begonnen zich zo'n twintig jaar na de laatste restaura-tie weer problemen voor te doen. Vooral het muurwerk bleef een groot struikelblok. De molen was al vanaf de bouw 'lek'. In het verleden (1920/1940) had men geprobeerd door middel van het muurwerk aanvanke-lijk door kalken en later door te teren het water buiten te houden. Een nieuwe halfsteensmuur rond het oude metselwerk, aangebracht bij de restauratie van 1972, bleek ook geen goede oplossing. Ook de kap en het wiekenkruis waren duidelijk aan een flinke opknap-

BIJSCHRIFT

beurt toe. Henk Pot zette de procedures in gang om subsidies aan te vragen. Wederom bleek de gemeente, na de herindeling Pekela geworden, niet direct bereid tot medewerking over te gaan. Het liefst zag de gemeente dat het hele bedrijf naar een industrieterrein in de buurt zou worden verhuisd, de molen zou dan alleen achter blijven. Dat ging Henk aan het hart en hij heeft het voorstel van de gemeente naast zich neerge-legd. Het liefst bleef de familie Pot uiteraard bij een gerestaureerde molen haar bedrijf uitoefenen. Na een moeizame opstart kwam er dan toch een restauratie tot stand en kon het bedrijf bij de molen blijven. Terwijl molenmaker Vaags de restauratie aan het voorbereiden was, trof echter een grote slag het bedrijf: door kortsluiting in een voedingskabel van Essent ontstond in de nacht van 20 op 21 februari 2000 een grote brand in het productiegedeelte van het bedrijf. Een grote strop voor het bedrijf. De verkoop van producten kon nog (heel moeizaam) doorgaan, maar de gehele productie kwam stil te liggen en moest tijdelijk door collega's worden waargenomen. Geluk bij een ongeluk was dat de molenmaker door het wegvallen van één van de loodsen wel gemakkelijk de kap kon verwijderen, maar de financiële afwikkeling van de brand was een groot persoonlijk drama voor de familie Pot. Ruim 13 jaar is er geprocedeerd tegen Essent. Pieter Storms heeft met het tv-programma Breekijzer ook zijn bijdrage geleverd om deze lastige situatie proberen op te lossen. Ondertussen werd Henk Pot van molenaar een heuse aannemer. Met hulp van enkele andere mensen heeft hij in eigen beheer een monnikenwerk geleverd door een compleet nieuwe mengvoederfabriek te bouwen voor landbouwhuisdieren met silo's, mengketels en transportsystemen, brokjespersen enzovoorts. Tevens is er strikt gescheiden van de

POT BIJ DE MENGKETELS

fabriek voor landbouwhuisdieren, een afdeling voor het produceren van Pedfood gerealiseerd. Om op de molen terug te komen: er werd een halfsteensmuur rond de molen gemetseld met speciale bakstenen op advies van de Duitse steenfabrikant Röben met de hoop hier de vochtproblematiek van de molen eindelijk op te lossen. En het resultaat mag er zijn: de molen is droog!

Een uniek industrieel complex

Na de restauratie van de molen en de complete herbouw van het bedrijf is Henk Pot, met de ondersteuning van zijn vrouw Marja en twee andere medewerkers, weer aan de slag gegaan. Pot is voor de productie niet afhankelijk van windkracht, maar gebruikt de molen regelmatig als er voldoende wind is. Het door de molen gemalen product is geheel geïntregeerd in de productielijn van het mengvoederbedrijf. De productie van de verschillende soorten veevoer zijn via de computer aan te sturen waardoor in principe het hele proces door Pot zelf kan worden gedaan. Veel particuliere klanten weten hun weg naar de winkel te vinden. Daarnaast produceert Pot voor een aantal bedrijven in Nederland, maar zijn producten gaan ook naar Duitsland, Denemarken en Zweden. De molen zelf is alleen

tijdens de Nationale Molen- en Monumentendagen te bezichtigen of op afspraak. Marja Pot vertelt dat bezoekers dan vaak lang boven in de molen blijven, haar man is een enthousiaste en bevlogen molenaar die graag over zijn molen vertelt. “En als Henk echt even wil ontspannen dan gaat die met de molen malen en komt hij weer tot rust” voegt ze er aan toe. Na het hele complex bekeken te hebben en na nog één bak koffie (en na de heerlijke worst te hebben geproefd) vertrekken de Zelfzwichterredacteurs weer, onder de indruk van wat voor een uniek industrieel complex kan groeien uit een korenmolen en de bevlogenheid van de molenaar en zijn vrouw die het in stand gehouden hebben.

Molens in de strijd

70 jaar bevrijding van Groningen herdacht

Nee, waarschijnlijk stonden er 5 mei 1945 weinig of geen molens in Groningen in de vreugdestand met rood-wit-blauw hoog wapperende vlaggen. Er was dan wel een eind gekomen aan de bezetting en onderdrukking door een meedogenloze tegenstander, maar de (binnen)stad lag voor een groot deel in puin. Er waren zware verliezen geleden. Velen hadden in angst geleefd, trauma's opgelopen, familieleden verloren, persoonlijk direct geleden of het leven gelaten onder de repressie van de nazi's of goederen verloren zien gaan. Verdriet en somberheid, weinig reden voor vreugde. Anderen werden geconfronteerd met hun keuze de vijand te hebben bijgestaan. Het was ook een tijd van afrekening.

De Groningers moesten de moed bij elkaar rapen en aan de wederopbouw beginnen. Toch overheerste de opluchting. Eindelijk! Bevrijd! Dat moest toch gevierd worden. Op verschillende plaatsen in de stad gebeurt dat ook, al in april 1945, bijvoorbeeld na de verovering van de Heerebrug, waar het Canadese Kent en Essex Regiment met pipes en drums in optocht overheen marcheert. Ook op het gemeentehuis viert men feest, de drank vloeit er rijkelijk. Maar pas drie jaar later, in 1948, zijn de meeste Groningers er aan toe en wordt ook hier massaal de bevrijding gevierd. Feest vanwege de na jaren ellende herwonnen vrijheid.

Clandestien koolzaadolie

Ties Kalk(1938), molenaar op de 'Noordermolen' (1864) te Noorddijk, herinnert zich 5 mei 1945 nog als de dag van gisteren. Hoewel pas zeven jaar oud ziet hij de Sherman tanks van de Canadese bevrijders nog voor zich. Hoe ze zijn geboorteplaats Thesinge binnenreden waar hij toen met zijn ouders woonde. Indrukwekkend, zeker voor een jochie van zeven, die enorme lawaai makende en stinkende gevaartes! Hij weet ook nog goed hoe de Canadezen vis vingen door granaten in het water te laten ontploffen, waarna de dode vissen boven kwamen drijven. En de Canadezen deelden chocola en kleurpotloden uit. Hun materieel kwam in de schuur bij de molen terecht, waaronder een mitrailleur. Als kleine Ties die naar binnenbrengt gaat hij per ongeluk af, gelukkig zonder ongelukken. Soms iets te hard op de vloer gezet? Ties' grootvader was molenaar

op korenmolen 'De Geweide Klunder' in Thesinge. Als zovelen wilde zijn zoon, Ties' vader, zich niet melden voor de arbeidsinzet in Duitsland. Tijdens de bezetting kon hij uit handen van de Duitsers blijven door zich bij gevaar op het kerkhof te verschuilen onder het dakje van het dodenhuisje dat daar stond. Vanuit zijn schuilplaats kon hij tussen de dakpannen door zien waar de Duitsers zich ophielden en wanneer ze waren vertrokken en de kust weer veilig was. Zelf kon de kleine Ties 's avonds in het donker de lichtkogels zien die over het dorp kwamen richting Delfzijl. De Duitsers gebruikten die om vliegtuigen van de geallieerden in het vizier te krijgen en neer te halen. Nooit zag hij dat er één geraakt werd, hoorde alleen het afweergeschut dreunen. Echt bang was hij er niet voor. "Als kind had je het besef niet dat er gevaar dreigde," zegt Ties.

Grootvader Kalk maalde in die tijd wel clandestien koolzaadolie op zijn molen in Thesinge. Dat was niet zonder gevaar. Bij controle werd de oliepers uit het raam de sloot in gekieperd. Was het veilig dan haalden ze hem er gewoon weer uit. Dat verboden oliepersen gebeurde ook op verschillende andere molens in de omgeving, zoals op de 'Noordermolen' in Noorddijk. Daar was Eise Jan Eissens molenaar van de jaren dertig tot vijftig. Het verhaal gaat dat hij, wellicht verraden, gesnapt werd door de Duitsers en dat hij in het beruchte Scholtenhuis aan de Grote Markt in Groningen terecht kwam. Omdat hij aannemelijk kon maken dat hij slechts voor eigen, huiselijk gebruik koolzaadolie perste, werd hij vrijgelaten. Van het oliepersen kun je in deze molen nog steeds de teerplek terugzien aan de vierkante koningsspil. Die is alleen rond waar de riem van de oliemolen omheen geslagen werd en nog zichtbaar zwart uitgeslagen. Ties Kalk toont me op de molen de riem. De olie gebruikte men voor verlichting en bakken en braden. Niets ging verloren. De zesjarige Ties ving in Thesinge aan de achterkant van de persmachine de restanten van het koolzaad op. Voor de kippen.

Clandestien gebeurde er natuurlijk veel meer in en buiten de molens. In de 'Noordermolen' zaten Joodse onderduikers. Die sliepen er 's nachts in de uitstroom. Ook in molen 'Koningslaagte' (1878) aan de Wolddijk werd olie gemalen. Daar zaten maar liefst veertien

onderduikers waaronder mensen uit het verzet. “Ze doken er onder in de uitstroom, die verlengd was met planken waar grond bovenop was aangebracht”, vertelt molenaar Hendrik-Jan Berghuis me in het ernaast gelegen knusse molenaarshuisje eveneens uit 1878. Hij en zijn vrouw Mieke zijn ook nog molenaar op de Wilhelmina (1907) in het dorpje Noorderhoogebrug vlakbij de stad. Berghuis: “Dat in de ‘Koningslaagte’ onderduikers zaten, wisten de Duitsers. Drie keer probeerden ze hen te pakken te krijgen. De eerste keer liepen ze vast in de sneeuw. Het was een barre winter in 1944. De tweede keer verdwaalden ze in de mist en konden ze de molen niet vinden. De derde keer kwamen ze te laat, de onderduikers waren verdwenen.” Meestal werd er op tijd gewaarschuwd als er ongewenst bezoek aankwam. Soms communiceerde men over grote afstand met behulp van de stand van de wieken, een oud gebruik. In WO I zijn daardoor in België veel molens verloren gegaan. Als de ene partij land veroverde waar een molen stond die door de vijand als ‘seinmolen’ was gebruikt, dan werd hij in brand gestoken. Veroverde de tegenpartij grondgebied van de ander dan verdween ook daar de aanwezige ‘seinmolen’. Berghuis: “De ‘Wilhelmina’ lag in de vuurlinie bij de bevrijding van de stad in april 1945. Er zijn nog scherven van een granaatslag te vinden in een van de balken.”

Bevrijding van Groningen

Op 11 april 1945 trekken de geallieerden de provincie Groningen binnen. Donderdag 13 april beginnen de gevechten rondom en in de stad. Militairen van The Royal Hamilton Light Infantry, The Rileys, gaan voor de troepen uit om de weg te bereiden voor de slag om Groningen. Stadgers geven hen bij hun opmars naar de stad bloemen en drinken, maar dat laatste wordt op een gegeven moment verboden omdat enkele Canadezen vergiftigd worden door Waffen SS-ers verkleed in burger. Sommigen Stadgers rijden mee in de ‘kangaroos’ van het 1e CARP² en op de Sherman tanks van de FGH³. Via de Paterswoldseweg rijden ze richting de stad. Rond 17.00 uur die donderdag begint de aanval. In totaal doen er 23 Canadese regimenten mee aan de strijd. Echter, de vijand geeft zich niet zomaar gewonnen. Bij zware gevechten vallen veel slachtoffers. De Duitsers bieden fel tegenstand. Ze steken gebouwen in brand ook op de Grote Markt. De verwoestingen daar zijn groot en laten nog steeds hun sporen na. Maar op 15 april staat de FGH dan toch op de Vismarkt. Op 16 april veroveren andere Canadezen van The Black Watch, tuin voor tuin, terrein op de Korreweg. Overal in de stad wordt gevochten. Pas op zondag die 16e april zijn de Canadezen ook heer en meester op de Grote Markt. Vele nazi’s en Duitse soldaten en hun sympathisanten vluchten of worden krijgsgevangen gemaakt. Een groep SS-ers en SD-ers vlucht naar Schiermonnikoog, waaronder lieden uit het Scholtenshuis. Later worden ze teruggebracht naar Groningen, de meesten komen in de gevangenis terecht, enkelen worden een paar dagen later al direct geëxecuteerd. Bij de strijd in en om Groningen stad sneuvelen 43 Canadezen en 130 Duitsers. Er raken 166 Canadezen bij gewond. Ook komen er 110 burgers om.

Oosterhoogebrug onderdeel van de strijd

Op 13 april heeft een groep Duitsers zich verschanst in Oosterhoogebrug. Dat was toen een buurtgemeenschap in de gemeente Noorddijk tegen Groningen aanleunend met een aantal boerderijen, wat huizen aan de Hoogeweg, waaronder een café en de garage met tankstation van de familie Smidt. (tegenwoordig Chinees-Indisch restaurant ‘Nieuw Sin Guang’). De Canadezen kunnen het Van Starkenborghkanaal niet oversteken. De Duitsers hebben de 2 bruggen van de Oostersluis omhoog gezet en de elektrische installatie onklaar gemaakt. Materiaal voor de handbediening is verwijderd. Die brug moet omlaag willen de Canadezen door kunnen stoten richting Delfzijl.

Popke Dijkema (1890-1959)

Is het toeval die maandag 16 april? Popke is vanuit de stad op weg naar zijn werk in Ten Boer. Bij de Oostersluis is de doorgang versperd. Hij haalt zijn broer

Jacob Jan met diens 17-jarige zoon Jan op. Beide broers zijn zonen van de brugwachter in Ten Boer en weten hoe je zo'n brug kan neerlaten. Na overleg met de Canadezen besluiten ze een poging te wagen de brug neer te laten. De controlewachtstoren en machinekamer liggen echter aan de overkant van het kanaal. Vanaf die kant wordt onophoudelijk geschoten. Maar daar moeten ze zijn. Onder dekking van de Canadezen die daarbij vlammenwerpers gebruiken, sluipen de drie Dijkema's achter de huizen van het Damsterdiep langs tot aan het transformatiehuisje midden voor de sluis. Ze kruipen naar het voetbruggetje en verder over de drijvers van de sluisdeur naar de overkant. Daar bevinden zich al een tiental Canadezen van de Queen's Own Cameron Highlanders. Ze kruipen verder naar de grote brug en tillen er het zware, ijzeren deksel op dat toegang geeft tot de machinekamer. Daarbij liggen ze voortdurend onder vuur van de Duitsers. Maar het lukt. In de onverlichte donkere ruimte kunnen ze alleen met hun handen de vette tandwielen zo draaien dat de brug centimeter voor centimeter omlaag komt. En ook dat lukt! Nu de zware hekken nog openen. Roy W. Coffin, een Canadese infanteriesoldaat, 22 jaar, lukt het er een paar te openen, maar wordt dan doodgeschoten door de Duitsers. Ook Popke is bij de actie in zijn schouder geraakt. Hij zal er zijn verdere leven last van houden. Bovendien wordt hij doof aan één oor door een schietende tank vlak naast hem. Jacob-Jan en zoon Jan duiken het koude water in waar ze anderhalf uur in rond zwemmen. Jan houdt er rugklachten aan over. Alle drie de Dijkema's ontvangen na de oorlog 'The British Empire Medal' voor hun bijzondere diensten. De Canadezen rammen met een tank de andere hekken open en kunnen nu met hun Sherman tanks en Bren Carriers (kleine, snelle en wendbare voertuigen op rupsbanden) en ander geschut hun opmars richting Ten Boer* en Delfzijl voortzetten om de rest van de provincie te bevrijden.

De schade door de gevechten op deze plek is groot. Vooral op de Hoogeweg. Eerst zijn er de bombardementen om de Duitsers te verjagen, daarna de beschietingen over en weer. Peter Smidt, in 1945 het 5-jarig zoontje van het boven genoemde garagebedrijf, vertelt me: "Mijn vader had bij de garage ook een tankstation. Als de Duitsers hem om benzine vroegen zei hij dat alles op was. Hij had de stroom uitgeschakeld. In werkelijkheid was de tank boordevol. Het tegenoverliggend huis werd bij de gevechten in brand geschoten. Het was een wonder dat die tank toen niet ontploft is. Wij waren gevlucht naar Den Andel in de buurt van Warffum. Bij terugkomst waren huis en garage zwaar beschadigd door brandbommen, alle ruiten waren stuk en van de inboedel was weinig meer terug te vinden. De garage op de hoek met de Rijksweg is nog een tijdlang als gaarkeuken voor de Canadezen in gebruik geweest. En de tegenoverliggende boerderij van

Horlings als hospitaal. Mijn vader had ook Joodse klanten. Die waren op een gegeven moment allemaal verdwenen. Aan het Damsterdiep in Groningen stond de houtzagerij van de familie Van Lier waar ook nog de stomp zonder wieken van een oude molen stond. Boven in de zagerij zaten Joden ondergedoken. De zoon van Popke, Jan Dijkema, werd in ons bedrijf pompbediende en administrateur."

Vader Popke raakte bij zijn moedige actie doof aan één oor. Later wordt de Hoogeweg naar hem vernoemd: de Pop Dijkemaweg. Zijn graf bevindt zich op de begraafplaats van Noorddijk. Vier Engelse vliegers, neergeschoten boven de stad Groningen tijdens hun terugkeer van het bombarderen van de stad Emden, en neergestort in een weiland van de familie Ritsema in Roodehaan liggen hier ook begraven. Verzetsman ds. Jan Brouwer (1919-1977) ligt op eigen verzoek naast de vliegeniers begraven. Hij leidde vanuit zijn pastorie in Noorddijk verzetsactiviteiten waaronder overvallen op distributiekantoren. Elke 4e mei vindt er een stille tocht plaats vanaf 't Dok (Lewenborg) naar Noorddijk. Met bloemen op de graven en een korte toespraak herdenkt men de doden en wordt stilgestaan bij wat 'vrijheid' voor ons betekent.

Het Bevrijdingsbos

Eind jaren tachtig ontstaat het plan een bevrijdingsbos aan te leggen in het natuurgebied 'Kardinge'. De gemeente Groningen stelt een gebied beschikbaar van 9 ha groot. Kunstenaar Robin de Krijger ontwerpt het plan voor dit bos. Er komt een vrijheidssymbool, een enorm esdoornblad van rood roestend cortenstaal, in een waterpartij als ijkpunt voor het gedenken van de vrijheidssrijd. Het bos en monument moeten een blijvend cadeau worden als dank aan de bevrijders voor de herwonnen vrijheid. Meer dan 30.000 boomcertificaten worden er verkocht aan bedrijven, instellingen, gemeente, provincie en burgers. Op 5 mei 1992 wordt de eerste boom geplant, een esdoorn. Het esdoornblad is het nationaal symbool van Canada: 'the maple leaf'. Bij de viering van 50 jaar bevrijding op 5 mei 1995 is het motto: vrijheid maak je met elkaar. De aanleg van het hele bos is dan voltooid, voornamelijk met 5 soorten esdoorns beplant. Langs de toegangslanen staan 200 perenbomen. Het cadeau wordt in dank aanvaard door de meer dan 200 Canadese veteranen en verzetsmensen die op deze dag bij de plechtigheden zijn uitgenodigd. Het jaar erop bij een staatsbezoek plant koningin Beatrix samen met de Gouverneur Generaal van Canada er een boom op het voorterrein van het Maple Leaf Eiland.

Bevrijd: 70 jaar geleden

Dit jaar is het 70 jaar geleden dat heel Nederland dus ook Groningen bevrijd werd. De 'Stichting Het

Bevrijdingsbos' * verzorgt al jaren het programma voor de viering. Truus Schoonhoven, een van de bestuursleden van de 'Stichting Bevrijdingsbos' vertelt: "In ons programma op 5 mei staan de thema's 'vrijheid' en 'kinderrechten' centraal. Deze rechten staan in steen gebeiteld langs het kinderrechtenpad in het Bevrijdingsbos. Voor de basisscholen organiseert de Stichting bovendien jaarlijks een vrijheidsproject. In de week van 16 april vindt daarvan een gezamenlijke presentatie plaats, natuurlijk in het Bevrijdingsbos. Het is belangrijk dat ook de jeugd zich realiseert dat vrijheid niet vanzelfsprekend is. Het is de jeugd van nu die in de toekomst die vrijheid moet bewaken. Hoe geef je vrijheid vorm? Wel, door middel van verdragen, in de dubbele betekenis: in afspraken en regels: de vrijheid van de één moet passen bij die van de ander. We willen de viering steeds zoveel mogelijk laten aansluiten bij de actualiteit. Het gaat dus elk jaar wel een beetje anders." Onder de genodigden bevinden zich enkele Canadese veteranen (de laatste jaren vergezeld door kinderen en kleinkinderen), elk jaar komen er minder want ze zijn inmiddels op hoge leeftijd. Het officiële gedeelte van de viering vindt plaats in de Stefanuskerk van Noorddijk. Een koor zingt liederen, er zijn toespraken. Kleine kinderen laten witte duiven los. Vervolgens vertrekt het gezelschap naar het Bevrijdingsbos waar bloemen worden gelegd bij het regimentenplateau. Soms spreekt een Canadees, soms de burgemeester en/of een andere overheidsvertegenwoordiger. Ieder jaar worden er een paar bomen bij geplant. Niet alleen maar esdoorns want dat geeft meer diversiteit. Dat is gezonder voor het bos. Wie daarna nog wil, kan voor een meer feestelijk gedeelte van de herdenking naar de 'Noordermolen' waar een cateringbedrijf een hapje en een drankje verzorgt. Voor de muzikale omlijsting zorgen Freddy en Tinie Riddering met hun draaiorgel. Het is elke keer een gezellige en plezierige afsluiting van deze dag van herdenking." Hoe het dit

jaar in 2015 precies zal toegaan kan iedereen tegen die tijd lezen in het Dagblad van het Noorden, in de Groninger Gezinsbode of op de website van de Stichting: www.bevrijdingsbos.nl.

Een nog groter evenement zal in de binnenstad plaatsvinden. De 'Stichting Liberation of Groningen' komt met het plan de bevrijding van Groningen te herdenken door een reconstructie van de stadsgevechten in 1945 na te spelen. Ruim 250 vrijwilligers (re-enactors) gaan er aan meewerken door de rol van Canadese of Duitse soldaat op zich te nemen. Het rijdende museum 'Keep Them Rolling' met zo'n 150 tot 200 voertuigen zal de route afleggen die in 1945 door de bevrijders werd gevolgd. Tanks, half-tracks, tientallen jeeps, verbindingswagens en trucks van toen zullen daar aan meedoen. Ze vormen een 'bevrijdingskonvooi' van meer dan 5 kilometer lengte. Vanuit Zuidwolde (Dr.- bivak Balkbrug) gaat het door de provincie Drenthe (waar van alles gaat gebeuren) op naar Groningen. Op 10, 11 en 12 april vinden hier dan allerlei activiteiten plaats op drie locaties: de Paterswoldseweg, de Herman Colleniusbrug en de Vismarkt. (meer daarover op de site www.drentheindeoorlog.nl van RTV Drenthe.)

Ties Kalk tenslotte: "Het is belangrijk te blijven gedenken wat het betekent: bevrijd-zijn en wat er allemaal voor is gedaan. Vrijheid stemt tot dankbaarheid."

¹ de zgn. Duitse FLAK, Flugzeugabwehrkanone, waarvan er 21 in en rond Groningen stonden

² Canadian Armoured Personnel Carrier Regiment / kangaroo=omgebouwde Sherman tank

³ Fort Garry Horse *opgericht in 1992 website: www.bevrijdingsbos.nl

* zie ook het interessante boek: Jacob T. Hoogakker «De Witte Meulen» blz. 118-123: «De molen in oorlogstijd» uitgave Het Groninger Landschap (2014) +bron: Het BrugBorgBoek - Willem Paulussen

BOEKENNIEUWS

Je treft vanzelf de wind
De opmerkelijke reis van
zaagmolen De David
auteur: Johan van Dijk

Op 29 augustus 2014 is 'De David' officieel in gebruik genomen op zijn nieuwe standplaats in Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum. Bij die gelegenheid werd ook dit boekje gepresenteerd. Voordat 'De David' in Warffum zijn huidige standplaats vond, moest er wel wat gebeuren. Je treft vanzelf de wind is een verslag, in woord en vooral in beeld, van de reis die 'De David' heeft gemaakt.

Het formaat van het boek is, net als dat van de molen, bescheiden maar de inhoud is er niet minder om. Wie het boekje openslaat, vindt een zeer uitgebreide collectie foto's die samen een heel mooi beeld geven van wat er

allemaal voor nodig was om de molen weer aan de slinger te krijgen. Voor dit boek is een zware kwaliteit glimmend papier gebruikt, bijna fotopapier, waardoor de foto's bijzonder goed uitkomen.

In ruim 100 bladzijden komt eerst de vroegste geschiedenis van 'De David' aan de orde. Vervolgens wordt veel aandacht besteed aan het beschrijven van de fondsenwerving en komt gedetailleerd de restauratie tot werkzame molen aan de orde. Zelfs de herkomst van het bij de restauratie gebruikte materiaal wordt vermeld. Daarna zien we 'de molen aan het werk'. Het boek besluit met een beknopte beschrijving van het dorp Warffum en Openluchtmuseum Het Hoogeland.

'De David' was de eerste molen die in Nederland is gebouwd met zelfzwichting; het is dus niet zomaar 'een molentje'. Dit wordt kennelijk als algemeen bekend verondersteld want in het boekje komt het niet aan de orde. Niettemin wordt het verhaal van de reis van 'De David' uitstekend weergegeven. Door de vele foto's waarop we mensen aan het werk zien aan de molen in diverse stadia is het behalve fijn om in te lezen, ook een prettig 'bladerboek'. Het is het aanschaffen dan ook zeker waard!

Het boek is voor € 15,- te koop in Openluchtmuseum Het Hoogeland en bij boekhandelaars in de regio.

Het kan ook worden besteld. De kosten bedragen dan € 20, voor het boek, de verzend- en administratiekosten.

Graag via de website van Openluchtmuseum Het Hoogeland, OLM Het Hoogeland
STICHTING BEHOUD MOLEN DE DAVID -
WWW.MOLENDEDAVID.NL - NL66 RABO
0367403536.

ISBN 978 90 79742 07 3, uitgegeven door
Stichting Behoud Molen De David, 2014

Wieringa molenbouwadvies

Geert Reindersstraat 20 • 9951 CC Winsum
T (0595) 44 31 92 • M 06 55 80 85 93
info@wieringamolenbouwadvies.nl

www.wieringamolenbouwadvies.nl

DUNNING **MOLENBOUW**

ONDERHOUD • RESTAURATIE

Provincialeweg 28 • Adorp • 050-3061221

info@dunning-molenbouw.nl

fax: 0598-450013

06-51856323

www.dunning-molenbouw.nl

Fa. Ekkelkamp

Verzorging en voeding voor dieren in en om het huis

Molen de Hoop - Rijksweg 135 Haren - 0506350215 - fa.ekkelkamp@ziggo.nl

Koning Molenzellen

- Nieuwe zeilen
- Reparaties
- Touwwerk
- Smeermiddelen
- En meer

Sipke Koning
06-44003400

www.koning-molenzellen.nl

'Inundatie'

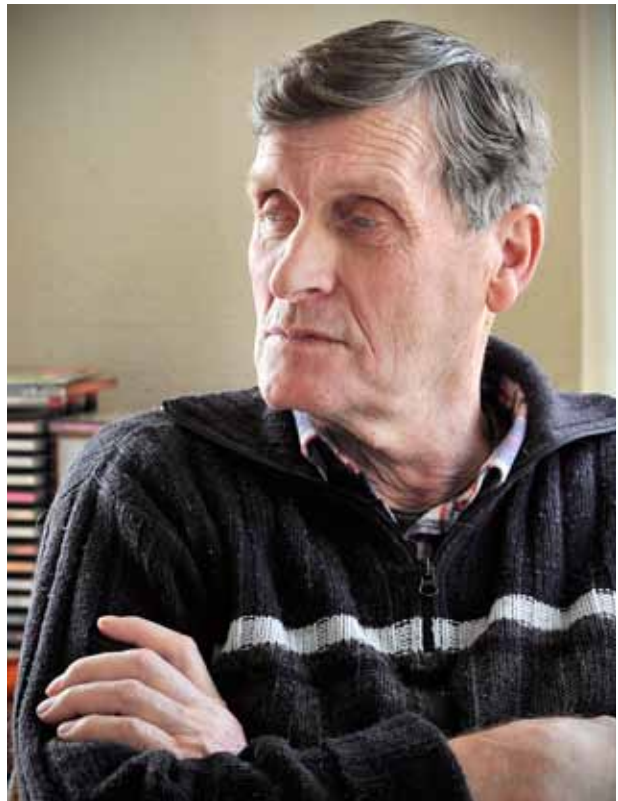
– molen en gemaal als inzet bij oorlogsvoering, 1944-1945

Het is september 1944. De Tweede Wereldoorlog is inmiddels in een nieuwe fase gekomen na de geallieerde landing op de stranden van Frans Normandië, juni 1944. Op 5 september volgde 'Dolle Dinsdag'. De geallieerden waren al zover opgerukt, dat men overal in Nederland wilde afrekenen met landverraders. Niet lang daarna, nog diezelfde maand, volgden de groot-scheepse luchtlandingen bij Eindhoven, Nijmegen en Arnhem. In het nog bezette deel van Nederland troffen de Duitsers tegenmaatregelen. Ze hielden rekening met het oprukken van de Canadezen naar het noorden. Om die opmars te stuiten, werd onder meer een groot deel van Noord- en Oost-Groningen onder water gezet, 'geïnundeerd', in totaal meer dan 4000 hectare aan weerszijden van het Eemskanaal. De bezetters konden zich dan terugtrekken op de havenstad Delfzijl en zo nodig over de Eems ontsnappen naar Borkum en – vooral – naar de grote havenstad Emden.

Molen en gemaal

De inundatie had grote gevolgen. Het gesprek hierover gaat met Wopko Dijkema en Jaap Schuurman. Dijkema woonde destijds als zesjarig jongetje met zijn ouders en broers en zusters op de boerderij 'De grote plaats' in Hoeksmeer, vlakbij Garrelsw eer; als kind maakte hij dit alles mee. Schuurman was vanaf 1995 molenaar op de poldermolen 'Meervogel' bij Hoeksmeer (en nu op de dichtbij gelegen 'Kloostermolen'). Hij is bovendien lid van de 'Historische Vereniging Garrelsw eer'. In beide hoedanigheden heeft hij zich onder meer bezig gehouden met de geschiedenis van de inundatie in de omgeving.

De poldermolen 'Meervogel' en het ernaast gelegen elektrische gemaal hoorden bij de Noordelijke Hoeksmeerster polder. Oorspronkelijk maakte deze deel uit van de grotere Hoeksmeerster polder. Door de aanleg van het Eemskanaal, omstreeks 1880, werd die polder doorsneden door deze waterweg en vervolgens opgedeeld in een noordelijke en een zuidelijke polder.

Bij de inundatie van het gebied rond Garrelsheer speelden de 'Meervogel' en het naastgelegen elektrisch gemaal een belangrijke rol.

Dijkema: "Na het doorsteken van de dijken stond hier vrijwel meteen water op de dijk [bedoeld wordt de weg, A.B.]." Schuurman vult aan: "De Duitsers wilden met het water vooral de Rijksweg [van Groningen naar Delfzijl, A.B.] blokkeren, maar dat lukte hier niet goed, omdat die weg hoger ligt. Bij Ten Post en Winneweer, waar hij lager ligt, lukte dat wel. Bij Hoeksmeer stond op sommige plekken in de polder het water wel drie meter hoog. De molen stond droog. Dat wilde zeggen, hij lag boven het water, maar kon dat niet meer afmalen." Dijkema vult aan: "De Oude Wijmers stond ook vol. Het water kwam je tegemoet en de motor kon dus niet malen, tegen de stroom in." Schuurman vervolgt: "Maar de Hoeksmeerster polder liep niet snel genoeg vol. De Duitsers wilden daarom een handje helpen. Men pompte ook met het gemaal normaal af naar de Oude Wijmers. In dat gemaal zat een keerklep (de 'wachteur'), zoals bij ieder gemaal en iedere molen. Zo'n klep moet voorkomen dat het water terugstroomt. De Duitsers wilden de overstroming een handje helpen door die klep open te zetten. Ze zeiden tegen molenaar Jan Smid: "Je moet malen!" (om de klep open te kunnen krijgen). Smid vroeg uitstel, want bij verdere overstroming zou zijn huis het eerst aan de beurt zijn." Dijkema valt hem bij: "Ja, het stond later tot boven de vensterbanken." Schuurman vervolgt: "Smid kreeg twee dagen tijd om zijn spullen in veiligheid te brengen en op te ruimen. Hij heeft toen het waterschapsbestuur gebeld en in overleg de elektromotor van het gemaal weggehaald." Dijkema: "Daardoor konden de Duitsers niet meer de klep open maken om zo meer water in de polder te laten stromen. De motor is bij een boer tegenover de molen onder het stro verstoppt." Schuurman: "De Duitsers konden daarna de keerklep niet meer open krijgen vanwege de druk van het hoge water door de overstroming. Ze hebben toen paarden gehaald bij Coolman, die er tegenover woonde, om de klep open te trekken." Dijkema: "Ja, ze dachten: "Met paarden trekken we die klep wel even open," maar dat lukte niet. Dat was voor hun wel even een domper." Schuurman vertelt glimlachend: "Tja, toen zeiden de Duitsers: "Onze paarden zijn sterker dan die van jullie." Ze hadden niet door hoe sterk de kracht van het water was. Ze konden ook niet meer bij de molenklep komen, want de 'Meervogel' stond midden in het water."

Dijkema: "Daarna zijn ze ook nog eens een tankgracht gaan graven, bij de molen, dwars door de weg naar Garrelsheer." Schuurman: "Ja, dat was een gat in de weg over een lengte van zo'n 10 tot 20 meter."

Dijkema:

"En later is dat weer onder water gezet." Schuurman legt uit: "De Duitsers hebben daartoe op een zondag-

morgen het kerkvolk opgewacht. Vervolgens hebben ze toen alle mannen apart gezet. Zij moesten toen een polderdijk doorgraven." Dijkema: "Dat was bij de steenfabriek Enzelens, aan het Damsterdiep." Schuurman: "De inundatie had voor de Duitsers ook ongewenste gevolgen. Ze kregen bijvoorbeeld problemen met hun loopgraven bij Nansum en Uitwierde."

Op boerderij 'De grote plaats'

De overstromingen hadden grote gevolgen voor mens en dier. Dijkema vraagt zich af, of de Duitsers evacués toelieten. Schuurman: "Dat ging in opdracht van de burgemeester. Mensen moesten zelf beddengoed meenemen. Met de inundatie moest ook al het vee weg. Tijdens de bezetting werd het vee per eigenaar bijgehouden met 'veeboekjes'. Vanwege de evacuatie klopten die niet meer en zo kon ermee gesjoemeld worden. Dat betekende dat er wel eens vee verdween om illegaal te worden geslacht, voor onderduikers en zo." Dijkema: "Wij hebben toen een noodslachting gehad. Ik weet nog wel, toen kwamen er allemaal mensen van het dorp, met emmertjes om vlees te halen. Onze boerderij lag op een zandrug die hoger was dan de omgeving en bleef daarom boven het water. Wij konden hier blijven, de koeien en paarden ook en dat gold ook het graan in de schuur." Aanvankelijk ging het vervoer van en naar boerderij 'De grote plaats' met een roeibootje, dat afkomstig was van het Schildmeer bij Steendam. Deze blauwgeverfde bootjes werden normaliter verhuurd om te roeien op het meer. Dijkema: "We hebben in de oorlog een bootje opgehaald met een wagen. Je moest wel opletten of de dollen, waarin de roeiriemen moesten, goed waren. Er waren roeispanten bij. We verloren er wel eens één en maakten dan zelf weer een nieuwe. We gingen met het bootje naar de straat [dat wil zeggen de weg naar Garrelsheer, bij de 'Meervogel', A.B.]. Van de boerderij naar de molen moesten we dwarsover roeien. Dat was vaak moeilijk, tegen de wind in..."

Met dat bootje beleefden de Dijkema's nog een angstig avontuur: "Ik weet nog dat we op een morgen in het bootje zaten, met zware mist. Toen zijn we verdwaald. Op een gegeven moment kwamen we tabaksplanten tegen [omdat er geen uitheemse tabak meer was, kweekten mensen zelf, A.B.]. Toen wisten we waar we waren en konden we weer rechtstreeks richting molen varen." Dijkema vervolgt: "Later werd achter het huis een 'paadje' gemaakt met stropakken. Bij de laagten [waar het water dus hoger stond, A.B.] werden vlon- ders gemaakt met planken tussen palen. Op die manier konden we toen de weg bij de molen bereiken. Toen waren we bevrijd van het bootje." Schuurman: "En later werden ook stropakken om de huizen gelegd om de golven te breken." Dijkema: "Nog later konden we met de fiets naar school in Garrelsheer, via de Hoeks-

meersterweg. Ik zat bij vader achterop. We gingen met de fiets tot aan een bocht in de weg, vlakbij de molen. 's Winters gingen anderen op schaatsen, wij liepen dan over het ijs. Maar er zakte wel eens iemand door, dan moest diegene met touwen er uit worden getrokken." Schuurman: "In 1944-1945 was er een dikke winter. De Duitsers hadden de weg geblokkeerd met bomen, maar daarvan werden toen steeds meer weggehaald, omdat mensen brandhout nodig hadden."

De bevrijding

Toen volgde de bevrijding. Dijkema: "Ik weet nog wel dat er een Canadees via de vlonders en de stropakken bij ons kwam. Het waterschap en de Canadezen hadden ook vrij snel contact om het droogmaken van de polders te regelen. Smid, die was geëvacueerd, keerde ook weer terug." Schuurman: "Ja, de molen was dus droog gebleven; het water kwam tot aan de voet. Die kon snel weer draaien. De behuizing van het gemaal stond wel onder water, maar zodra het mogelijk was, werd de motor daarin teruggeplaatst." Dijkema vraagt zich af: "Hoe zullen ze dat gedaan hebben? Ik denk met een takel en een slee." Schuurman: "Pas einde mei, begin juni gingen de molens weer draaien. Eerder was door afstroom het peil al teruggebracht. Toen is ook de motor van het

gemaal weer teruggeplaatst." Dijkema: "En zo konden beiden er weer water uitmalen." Schuurman: "Bij Appingedam had je nog de Olinger molen. Die bemaalde hetzelfde gebied. De poldergrenzen waren tijdens de inundatie onzichtbaar. Toen het water uiteindelijk weer binnen de eigen dijken kwam, moest iedere polder weer afzonderlijk worden bemaald." Schuurman concludeert: "Uiteindelijk hebben de Duitsers weinig voordeel van de inundatie gehad. Die betekende slechts weinig of geen oponthoud voor de Canadezen, die door een omtrekkende beweging via het Hogeland richting Delfzijl konden gaan. De overstromingen hadden tot gevolg dat hier geen oorlogsschade was, maar de andere schade was wel groot: er was natuurlijk waterschade en de bomen en struiken waren doodgegaan." Dijkema: "Het was allemaal een rommelpot. Van het land is dat bevrijdingsjaar weinig aan oogst afgekomen."

Museale molenvondst

Molens zonder wieken

Museum Møhlmann verbergt in zijn naam een verwantschap met de molen. Möhlmann, of möhlmann, is een beroepsnaam die in Nederduits verwijst naar 'werkzaam op de molen'. Niettemin is het museum gevestigd in een monumentale kop-hals-romp boerderij aan het Damsterdiep bij Appingedam. Het herbergt een grote collectie hedendaags realisme, maar heeft ook veel grafiek uit de Gouden Eeuw.

De ouderwetse windmolen is nog steeds niet uit ons landschap verdwenen. Weliswaar zijn het er geen tienduizend meer, maar een dikke duizend staan nog fier overeind. Toch, in de collectie hedendaagse realistische kunst van dit museum, is geen enkele molen te vinden. Kennelijk kan onze nationale trots onze huidige schilders in artistieke zin niet meer verleiden. Dat lag amper een eeuw geleden nog wel

anders. Met onze Haagse School voorop werd de molen duizenden keren verbeeld!

Zelfs Piet Mondriaan (1872-1944), die zich tot de totale abstractie zou bekeren, liet zich herhaaldelijk door de molen verleiden. In 1900, 1904, rond 1905 maar liefst vijf keer, in 1906 drie keer, in 1907 twee keer en als rond 1908 zijn schilderswijze rigoureus gaat veranderen, schildert hij toch nog twee keer een molen. Dat doet hij in 1909 nog een keer, alsook in 1910. Dan vertrekt hij naar Parijs al waar hij al gauw tot een vierkant inzicht komt en in zijn schilderijen niets meer ergens op lijkt. Ho, wacht! Tussen alle streepjes en vierkanten maakt hij in 1916 toch nog twee flinke doeken van een vierkante meter, met op elk... een zeer herkenbare molen. Mondriaan moet een diepe liefde voor de windvanger hebben gekoesterd.

Molens. In de collectie Hedendaags van Museum Møhlmann komen ze dus niet voor. Misschien wel in de collectie Oude Grafiek? Ja, maar dan wel heel klein, rechts achter op een heuveltje in een bijzonder fraaie, ronde gravure van omstreeks 1581. Het verbeeldt de maand december en is er één uit een reeks van twaalf, die is gegraveerd door Adriaen Collaert (1560-1618) naar een prachtige serie tekeningen van Hans Bol (1534-1593).

In de zeventiende eeuw werd de molen overigens vaak en graag door onze kunstenaars vastgelegd. Wereldberoemd is de ets die molenaarszoon Rembrandt (1606-1669) in 1641 van een molen maakte. Of neem de grote Molen van Wijk bij Duurstede van Jacob van Ruysdael (1628-1682), die hij rond 1668 schilderde. Die heeft als afdruk ook nog eens miljoenen dienbladen, koektrommels, tegels, borden en kalenders gehaald. Datzelfde geldt voor de - in reproductieopzicht ook al populaire - watermolen van Meindert Hobbema (1638-1709). Hij maakte verschillende werken van dit type molen, maar degene die hij omstreeks 1664 schilderde (nu in het Rijksmuseum) is het bekendst geworden. Watermolen?

PIET MONDRIAAN, MOLEN, 1916,
OLIEVERF OP LINNEN, 94,5X100CM.
STEDELIJK MUSEUM AMSTERDAM

Wacht eens even. Daar heeft het Museum Møhlmann toch een fraaie zeventiende eeuwse tekening van. Helaas is de tekening niet gesigneerd. De wijze van tekenen wijst wel in de richting van Jacob van Ruysdael of Jan van Goyen, twee landschapschilders die herhaaldelijk ook molens op hun schilderijen vastlegden. Watermolens hebben natuurlijk geen wieken, maar zij hebben weer een groot rad, dat in artistiek opzicht voor een ander, maar niet minder interessante beeldcomponent zorgt. In de tekening hierboven zien we dat rad links. In het midden spoelen vrouwen het wasgoed uit en op de voorgrond wordt vanuit een bootje misschien een fuik opgehaald. Het is het dagelijkse leven van en aan de rivier. Nederland, land van Wind & Water; Nederland, Molenland.

ADRIAEN COLLAERT NAAR HANS BOL,
DECEMBER, CA. 1581, ETS Ø 14CM.,
MUSEUM MØHLMANN, APPINGEDAM

Museum Møhlmann presenteert in de monumentale Muzeheerd aan de Westersingel 102-104 in Appingedam een uitgebreide collectie hedendaagse realistische en figuratieve kunst. Daarnaast toont het werk van de schilder Rob Møhlmann (waaronder diens bekende Canto Collectie) en is er een kabinet gewijd aan de schilder Jan Mankes (1889-1920), een Gotische Kamer, en een flinke Grafiekkolder met tekeningen en prentkunst uit de 16e en 17e eeuw.

ANONIEM, NIJVERHEID AAN DE RIVIER,
CA. 1650, 12X17,5CM., MUSEUM MØHLMANN, APPINGEDAM

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkookmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:

Donderdag en vrijdag 10.00-17.00 uur

Zaterdag 10.00-16.00 uur

Molenaar J.J. Pot

Telefoon (0598) 39 49 53

MOLENSTEENMAKERIJ

Alle soorten molenstenen, scherpdienst, afstellen, maaltechnisch advies.

Onderhoud aan oliestenen en pelstenen.

Restauratie van stenen en maalstoelen.

Kweernen, wrijfstenen, demo-steentjes.

Kneus- en scherphamers.

www.molenstenen.nl

Werkplaats: Rijksweg 146 6586 AB Plasmolen, Nederland

Telefoon: 024-696 36 54 / Fax: 024-696 36 57

GSM: 0653667686 / E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

 Het Groninger Landschap

Steun de molens van Het Groninger Landschap

Word Donateur

www.groningerlandschap.nl of bel: 050 - 313 59 01

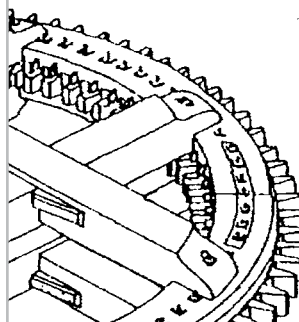
Aannemers-Restauratie & Molenmakersbedrijf

Molema
V.O.F.

Provincialeweg 4a, 9677 TW Heiligerlee. +0031(0)597 - 591660

info@molemavof.nl www.molemavof.nl

Deze rubriek gaat over timmeren, schilderen
en restaureren aan de Groninger molens

MOLENONDERHOUD

Koren en pelmolen **De Noordstar** (83)
te Noordbroek

Gepland voor dit kalenderjaar het schoonspuiten van het schilderwerk en het schilderen van de open plekken die daardoor ontstaan. Gedeeltelijke verwijdering van bestrating naast de molen zodat een drainagebuis gelegd kan worden die het regenwater, afkomstig van de molen, naar de sloot afvoert.

Koren- en pelmolen **Berg** (130) te Winschoten
De molen is voorzien van 6 nieuwe kammen in de bonkelaar. Stellingdelen zijn in december 2014 door molenmaker Dunning in de bruinoleum gezet.

Restauratie koren- en pelmolen **Eva** (124)
te Usquert 2014
(door: Willem Huizenga)

In november 2013 besloot de gemeenteraad van de gemeente Eemsmond, eigenaar van de molen, om de beide roeden van molen Eva te vervangen. De binnenroede was erg slecht. Deze was in 2000 al voorzien van hoekprofielen om de gelaste roeden heen. De buitenroede was iets beter, maar in deze roede kwamen ook steeds meer roestgaten. Met de gemeente werd overlegd over het gelijktijdig vervangen van het gevlucht door de gemeente Eemsmond en het herstel van de pellerij door de Stichting Molenvrienden Eva. Besloten werd om alles gezamenlijk aan te pakken. De gemeente liet Wieringa Molenbouwadvies in Winsum een bestek van beide werkzaamheden opstellen en na een aanbesteding werden beide werken gegund aan Krabbendam Restauratiewerken uit Wageningen.

Doordat de omgevingsvergunning (monumentenvergunning) wat langer duurde dan verwacht, werd door Krabbendam begin juli 2014 gestart met het werk aan de pellerij.

Het hele pelwerk moest in feite worden verwijderd. Zowel pelspillen, pelkuipen, pelstenen, doodbedden en de dustvloer eronder werden verwijderd, waarna er een

nieuwe Amerikaans grenen dustvloer werd geplaatst. De beide paarden, waarop de onderlagers van de bolspillen lageren, werden hersteld en verstevigd. Hierna werd alles weer teruggezet. Met nieuwe pokhouten lagere en het waterpas afstellen van het geheel, was het werk klaar. Nadat er nog nieuwe zeven in de zifterij waren geplaatst en de waaierij was nagezien, kon er worden proefgedraaid.

Geheel maalvaardig is de pellerij nog niet. Zo moet een schot tussen dustgroep en het helhok nog worden vernieuwd. Het oude schot was geheel vermolmd. Bij de werk-

zaamheden moest het schot worden verwijderd. Besloten is het niet terug te plaatsen. Na te zijn gefotografeerd en opgemeten, is het schot afgevoerd.

Op 10 oktober werden de nieuwe gelaste en verzinkte roeden door molenroedenmaker Verdonkschot uit Wessem geleverd. Molenbouwer Krabbendam heeft deze roeden op het terrein van het klussenbedrijf naast de molen opgehekt. De nieuwe roeden zijn 50 cm langer dan de oude roeden. De lengte is nu 23,85 meter.

Op dinsdag 21 oktober zouden de roeden worden vervangen, maar door een stormverwachting werd het werk twee dagen uitgesteld. Op donderdag 23 oktober waren velen getuigen van de vervanging. Zo waren zowel radio Noord als TV Noord aanwezig. Een beetje droevig gezicht was het doorslijpen van de oude roeden in twee delen, zodra ze uit de askop waren getakeld. Hier bleek ook de slechte toestand van de binnenroede. Deze knikte spontaan. De oude roeden werden op een oude boerenwagen achter een oude trekker geplaatst en ze verdwenen richting Harkstede. Ondertussen was men bezig met het weer gedeeltelijk ophekken van de nieuwe roeden.

Een paar dagen later draaide Eva weer, nu met nieuwe roeden en nog met de oude zeilen.

Een tweetal weken later werden nieuwe zeilen voorgehangen door Koning Molenzellen uit Stiens.

Zowel molenaars, gemeente, als Stichting Molenvrienden Eva, zijn zeer tevreden over het resultaat van de samenwerking. Ook was er een goede sfeer tijdens de bouwvergaderingen, waarbij molenbouwer, gemeente, molenaars en de heer Wieringa aanwezig waren. Voor de goede orde: de gemeente Eemsmond heeft de kosten van het gevlucht voor haar rekening genomen en de Stichting Molenvrienden Eva heeft het herstel van de pellerij betaald.

Een nieuwe klus wacht weer. In 2015 zal de regenkraag worden hersteld en wordt er aan het muurwerk van het onderachtkant gewerkt. Hieronder valt ook herstel van aardbevingsschade, die aanzienlijk is. De molen heeft niet voor niets een bevestigingsmelder met modem, die 24 uur per dag waakzaam is.

Verrassende molenfoto

De verrassende molenfoto is wederom van Jan Danes. In beeld deze keer het handvat van de schootemmer van de pellerij in molen Dijkstra in Winschoten. De gerst is gepeld. De schuif wordt omhooggetrokken en de gepelde gerst stroomt in de emmer die onder de vloer staat.

ANDER MOLENNIEUWS

Molens in actie

De aardgasbevingen houden de gemoederen bezig en de monumenten in beweging. De Tweede Kamer en minister Kamp gingen op donderdag 12 februari over de gaswinning in debat. Om het belang en het voortbestaan van het culturele erfgoed in Groningen onder de aandacht te brengen luidden, na een oproep van de Groninger Bodem Beweging, die dag diverse (nood)klokken in Groningen. Erfgoedpartners, die door verschillende mensen werd benaderd met de vraag of de andere monumenten niet ook een gebaar konden maken, wilde deze actie van harte ondersteunen omdat al het erfgoed in het aardbevingsgebied lijdt onder de bevingen. Deze schade is onomkeerbaar en heeft gevolgen voor de toekomst, ook als een monument gerestaureerd is. Heel wat molens werden in de rouw gezet of werd bij deze en andere monumenten de vlag halfstok gehangen.

Festiviteiten molen Eva

2014 was een memorabel jaar voor koren- en pelmolen Eva in Usquert. Niet alleen bestond de Stichting Molenvrienden Eva 30 jaar, ook de beide molenaars waren dertig jaar vrijwillig molenaar. De stichting zorgde voor diverse acties op en rond de molen. Zo zijn de molenaars en andere medewerkers bij alle gebeurtenissen in het dorp aanwezig en is de molen vaak een middelpunt van de festiviteiten. Ook worden er al jaren oliebolletjes gebakken en verkocht in de molen op oudejaarsdag. Alle inkomsten van deze activiteiten zijn bestemd voor de molen. Het 25-jarig jubileum van de stichting was ongemerkt voorbij gegaan, maar aan het dertigjarig jubileum in 2014 wilde de stichting wel aandacht besteden. Zo wilde men het dorp te laten zien wat er met het geld van de acties wordt gedaan. Een grote wens van de molenaars was het herstel van de

dustgroepvloer en het weer draaivaardig maken van de gortpellerij. De dustgroepvloer was erg slecht. De molenaars waren er ook al eens doorgezakt. Het aantal houtwormgaten was niet te tellen.

Zaterdag 18 oktober 2014 vierden de molenvrienden hun dertigjarig bestaan met een open dag bij de molen. Het was eerst de bedoeling dat de nieuwe roeden op deze dag al zouden zijn aangebracht, maar de molen stond op deze dag nog met de oude kaalgazette roeden. Het is toen maar gelijk een afscheidsfeestje geworden. Men kon nog zien hoe slecht de roeden waren en tegelijkertijd de nieuwe roeden bewonderen. Veel belangstelling was er ook voor het herstelde pelwerk. Er stond een feesttent voor de molen. Velen kwamen kijken en een hapje en een drankje nuttigen.

Speciaal congres ambitieus project De Hollandsche Molen op 3 juni 2015 Samen werken aan een goede 'Molentoeekomst'

Wie zich goed voorbereidt op de toekomst kan onaangename verrassingen voorkomen. Met deze gedachte is vereniging De Hollandsche Molen in 2014 begonnen met het ambitieuze project Molentoeekomst. „Want”, zo stelt Leo Endedijk, directeur van de molenvereniging van Nederland, „de 1.200 molens, die ons land nu telt, staan er overwegend goed bij, maar hoe zorgen wij, lees het gehele molenveld, ervoor dat dit over 10, 20 jaar nog zo is? We moeten nu gezamenlijk actie ondernemen, want anders lopen wij straks achter de feiten aan en komen de molenbelangen echt in het gedrang.”

Om welke acties gaat het dan?

„Wij hebben in 'Molentoeekomst' het molenbehoud onderverdeeld in zes werkvelden om zo efficiënter tot tastbare resultaten te

komen, want we willen voorkomen dat we met een groot rapport komen dat vervolgens in een bureaula verdwijnt”, legt Endedijk de aanpak uit. „Deze zes werkvelden zijn financiën, monumentale waarden, her- en nevenbestemmingen van molens, molenomgeving, draagvlak en fondsenwerving en vrijwilligersbeleid. Nog voor de zomer van dit jaar komen we op elk van deze gebieden met zo concreet mogelijke ideeën en aanbevelingen. Maar ook al met direct te gebruiken hulpmiddelen, zoals een stappenplan om tot een fondsenwervingsactie te komen of een checklist om te beoordelen of een molen geschikt is voor her- of nevenbestemming”, belooft hij. „Deze worden gepresenteerd tijdens een speciaal congres op 3 juni, waarmee het project wordt afgesloten. Hoewel.....”, vervolgt hij, „dan begint het eigenlijke werk pas, want dan zullen alle partijen in het molenveld echt aan de slag moeten om die initiatieven verder uit te werken en ook uit te voeren.”

Leeft Molentoeekomst al in het molenveld?

„Jazeker, tijdens de Molencontactdag, die de vereniging organiseerde in 2013 en 2014, stond het toekomstig molenbehoud centraal. Beide keren was de opkomst hoog en de betrokkenheid van de molenorganisaties en eigenaren groot. Ook bij de Themadag Restauratiepraktijk over de monumentale waarden bij molens, afgelopen oktober, was de zaal te klein.” Endedijk tekent daarbij aan dat de vereniging ook de mensen in het veld die geen grote bijeenkomsten (kunnen) bezoeken wil bereiken. „Wij zijn daarom ook het land ingegaan om rechtstreeks te praten met allerlei mensen uit het molenveld over onder meer draagvlak en vrijwilligersbeleid om te horen hoe zij bezig zijn met de

toekomst van de molen(s). Op het gebied van vrijwilligersbeleid wordt overigens nauw samengewerkt met Het Gilde van Vrijwillige Molenaars.”

De Hollandsche Molen wil die ervaringen uit het veld vooral delen met de rest van de molenwereld. „Want”, zo besluit hij, „kennisuitwisseling tussen alle partijen die daarbinnen actief zijn vormt misschien wel de belangrijkste sleutel voor een goed toekomstig molenbehoud.”

Meer informatie over Molentoeekomst is te vinden op www.molens.nl, de website van De Hollandsche Molen.

Doe mee met de Molenacademie!

Ook komend voorjaar biedt de Molenacademie van De Hollandsche Molen weer interessante cursussen aan over diverse onderwerpen. De cursussen, die bedoeld zijn voor iedereen die zich actief met molens bezighoudt, staan in het teken van kennis overdragen, inspireren, vaardigheden vergroten en netwerken.

Voor het voorjaar van 2015 zijn de volgende cursussen gepland.

8 april woensdag Molenbiotoop hele dag:

€ 75,- (leden); € 85,- (niet-leden)

22 april woensdag Financiële aspecten hele dag:

€ 75,- (leden); € 85,- (niet-leden)

Maatwerk

De cursussen kunnen ook op locatie bij u in de buurt en op een datum die u past worden gegeven. Mocht u hierin interesse hebben, dienen er minimaal 6 belangstellenden te zijn. Voor meer informatie over de verschillende cursussen van de Molenacademie: www.molens.nl. Heeft u belangstelling voor een cursus bij u in de buurt, bel of mail dan met Nicole Bakker (020-6238703, n.bakker@molens.nl).

AGENDA

10 april

Kopijsluiting voor de Zelfzwichter 2015.2

9 en/of 10 mei

Nationale Molendag

13 en 14 juni

Groninger Molenweekend. Thema: De kleurrijke molen

3 juni

Congres 'Molentoeekomst' De Hollandsche Molen

Tekst

FOTO: ELMER SPAARGAREN

